



מבט אישי

הרתעה ועיצוב תודעה הזמנה לחשיבה מחוץ לקופסה

המושג הקלסי של הרתעה אינו רלוונטי למגוון של מצבי עימות. במאמר מוסברת הטענה הזאת ומוצעת גישה של "הרתעה מותאמת". לפיה יש לנתח את פסיכולוגיית היריב כדי לתפור בעבורו פתרון הרתעתי הולם ואפקטיבי

מבוא

המושג "הרתעה" מככב חדשות לבקרים בשיח הביטחוני-פוליטי. הוא הפך לאבן יסוד בחשיבה האסטרטגית במהלך המאבק הבין-גושי והחשש מעימות גרעיני. אולם חשיבותו עברה פחות ניכר, ומשמעותו בהקשרים

אחרים של עימותים - ובכלל זה עימותים בעצימות נמוכה - אינה ברורה. ניתן להסביר את הפיחות הזה באופן הבא: הרתעה - שהיא מושג פסיכולוגי - מתארת מצב תודעתי של אדם (או של קבוצה) העומדים בפני החלטה בינארית: האם לנקוט

פעולה תוקפנית נגד יריב נתון או להימנע מכך. ההרתעה באה לידי ביטוי בהימנעותו של הסובייקט מהפעולה התוקפנית כתוצאה משיקול רציונלי של היחס בין התועלת הצפויה של הפעולה לבין המחיר שהפעולה הזאת תגבה ממנו כתוצאה מתגובת-הנגד של הצד המותקף.



מעצר מבוקש בפעילות טרור בגדה, נובמבר 2012 | זיהוי של קבוצות שמצמיחות טרור בחברה הפלסטינית והבנת מנגנוני ההגנה השכיחים בקרבן הם תנאי בסיסי ליצירת השפעה ממתנת על הטרור

לעיל נראה כי יש לזנוח את הניסיון הכושל לאפיין טרור של בודדים. לעומת זאת נראה כי זיהוי של קבוצות שמצמיחות טרור בחברה הפלסטינית והבנת מנגנוני ההגנה השכיחים בקרבן הם תנאי בסיסי ליצירת השפעה ממתנת על הטרור.

לדוגמה, לוחמה פסיכולוגית נגד ניצול הומוסקסואלים לצורך טרור יכולה לכלול הקמה מוסווית של אתר אינטרנט להומוסקסואלים פלסטיניים שיכלול מאמצים מתמשכים וארוכי טווח לערעור מושג הגבריות בחברה הפלסטינית ויפעל לפירוק מנגנון ההגנה הקושר בין אידיאל הגבריות לטרור. הדרך לעשות זאת היא באמצעות עיצוב שיטתי של התודעה החושף את יחסיותה של תפיסת הגבריות הישנה ואת ניצולה על ידי בעלי אינטרסים בחברה הפלסטינית.

באופן דומה ניתן לפעול כדי להרתיע את החזבאללה. מעיון רב שנים בהתנהלותו של חסן נסראללה נראה כי בניגוד גמור לדימוי שלו שלפיו הוא מבטא מנגנון הגנה של חלוקה בין "כוחות האור" (השיעים) ל"כוחות האופל" (ישראל וארה"ב), יש בעמדתו אמביוולנטיות עמוקה ביחס לישראל - אמביוולנטיות שכרוכה בדיאלקטיקה מורכבת של יחסי דחייה ומשיכה. מהאפיון הזה נגזר דפוס פעולה/הרתעה/לוחמה פסיכולוגית שונה לחלוטין מאשר מול אדם העושה שימוש במנגנון הגנה של פיצול בינארי ופשטני של העולם לטוב ולרע.

סיכום

מושג ההרתעה כפי שעוצב במהלך השנים באמצעות תורת המשחקים אינו ישים לרוב הזירות שקיימות כיום. באנלוגיה למושג "רפואה מותאמת אישית" יש לדבר על "הרתעה מותאמת אישית" המתרחקת הן ממודלים מתמטיים עקרים של ההרתעה והן מיצירת פרופילים פסיכולוגיים פשטניים וחסרי ישימות מעשית של התוקפן.

ההצעה המועילית כאן היא שיש לנתח באופן רציונלי דפוסי פעילות והגנה של תוקפנים פוטנציאליים במטרה לעצב באופן מושכל דפוסי השפעה שיתנו מענה ייעודי להורדת המוטיווציה של התוקפן, יעמתו אותו עם מחיר תוקפנותו ויעצבו את תודעתו בנוגע לתועלת הצפויה של מעשיו.

פרופ' יאיר נוימן
ראש המחלקה לחינוך באוניברסיטת
בן-גוריון בנגב וחוקר במכון האוניברסיטאי
לביטחון בחברה



מערכת ההרתעה מתוארת במונחים של דו-קרב חד-פעמי בין יריבים רציונליים. אולם האנלוגיה הזאת מוגבלת כשמדובר במצבי אמת רבי שחקנים שבהם מתנהל מאבק דינמי

כזה קיומה של ההרתעה - במובן של המחיר שישלם המחבל על מעשיו - מתגמדת נוכח פעילותו של מנגנון ההגנה המוריד את רמות החרדה שאותן אמורה הייתה לייצר ההרתעה. לכן אפיון והבנה של מנגנוני ההגנה הממתנים את פעילות ההרתעה הם קריטיים לפיתוח אסטרטגיות הרתעה. על סמך הדוגמה שהוצגה

באנלוגיה למושג "רפואה מותאמת אישית" יש לדבר על "הרתעה מותאמת אישית"



חסן נסראללה | מעיון רב שנים בהתנהלותו של חסן נסראללה נראה כי בניגוד גמור לדימוי שלו שלפיו הוא מבטא מנגנון הגנה של חלוקה בין "כוחות האור" (השיעים) ל"כוחות האופל" (ישראל וארה"ב), יש בעמדתו אמביוולנטיות עמוקה ביחס לישראל הכרוכה בדיאלקטיקה מורכבת של יחסי דחייה ומשיכה

הקשר בין הרתעה לרציונליות

ההמשגה הזאת מניחה את קיומם של שחקנים רציונליים המחליטים על דרכי הפעולה שלהם על פי שיקולי עלות-תועלת. היא גם מניחה שישנה הגדרה ברורה ומוסכמת של התועלת ושל המחיר בעבור השחקנים הרציונליים, את יכולתם של השחקנים לתפוס את המציאות בצורה נכונה (בלשון הפסיכולוגים: לבנות מודל מנטלי מדויק של העולם) ולתכנן על סמך המודל הזה צעדי פעולה ותגובה.

במילים אחרות: מערכת ההרתעה מתוארת במונחים של דו-קרב חד-פעמי בין יריבים רציונליים. אולם האנלוגיה הזאת מוגבלת כשמדובר במצבי אמת רבי שחקנים שבהם מתנהל מאבק דינמי. ניתן להיווכח במוגבלות הזאת כשרואים את חוסר היכולת "לצרוב" הרתעה יציבה בחזית של רצועת עזה ומהקושי ליצור הרתעה מול טרור של בודדים.

ניסיונות לדון במושג "הרתעה" באמצעות מעבר לניתוח פסיכולוגי מערכתי נראים אפוא צעד מתבקש, אך תרגומם לפרקטיקה הוא בעייתי, ולראיה הניסיון הכושל ליצור פרופילים של מחבלים מתאבדים או לאפיין טרור בודדים - ניסיון שנכשל מאותן הסיבות שבגללן נכשל הניסיון לאפיין רוצחי המונים בארה"ב - כמו סטודנטים שפותחים במסעות רצח נגד חבריהם ומוריהם.

המנגנונים הפסיכולוגיים שמחלישים את ההרתעה

עם זאת קיימת אלטרנטיבה רציונלית להרתעה, אף על פי שהיא רחוקה מהמודל של תורת המשחקים ומהתוצאות המובטחות לכאורה שהוא עשוי להציע. הנחת העבודה של האלטרנטיבה המוצעת היא שבני אדם עושים שימוש אינטנסיבי במנגנוני הגנה כדי להתמודד הן עם דחפים מאיימים והן עם איום על הדימוי העצמי החיובי שלהם. מנגנוני ההגנה האלה הם גורם מתווך בתפיסת המחיר שאותו עלול לשלם הסובייקט על פעולה תוקפנית ולמעשה מחלישים מעוצמתה של הרתעה רציונלית.

לדוגמה, הומוסקסואל בחברה הפלסטינית עלול לזיום פעולת טרור בניסיון לשמר דימוי עצמי חיובי גברי. תפיסת המחיר שעתידי לשלם אותו המחבל מתמתנת במקרה הזה באמצעות האידיאליזציה של גבריותו. במקרה